

en el centenari de la seva naixença

viatge de retorn a Victor Català

per Joan Triadú

Siens ara el centenari de Victor Català, és esdeveniment inesperat, tan a prop de la seva mort, i que ha agafat la gent desprevinguda. Però en efecte, i malgrat tot el que hagi estat dit en contrari — com la data, equivocada, de 1873 que és tota una tradició — Caterina Albert i Paradís va néixer a l'Escalà el dia 11 de setembre de 1860, cent anys justos després de Napoleó Bonaparte (però el mateix any que André Gide). Va morir a vint-i-sis anys, soltera, a casa seva, a l'Escalà. Però, ben al contrari d'allò que ha estat escrit fa poc (i que no se'n fa cap altra tradició inexacta), va viure molts anys a Barcelona, almenys a temporades, va viatjar, i sobretot havia llegit molt. Com Ruyra, com Bertrana, els seus grans contemporanis, no es comença a fons, en la seva obra, sinó amb el món que s'havia creat, que havia esollat potser, i en el qual la vida de ciutat, i Barcelona en concret, no existia. L'interessava la gent del camp, dels pobles, de les masies, amb llur misèria i llurs passions. Però no per a tot-hi ser, sinó pel gust d'explicar-ho i de fer-se llegir. El mar i la gent de marina l'interessaven menys, i en aquest sentit es diferencia molt de Ruyra. No l'interessa tampoc el paisatge, sinó com a anotació escènica del drama: fa botànica i geografia descriptiva, observació de la natura i meravelles de la vida animal; tot accessori si no intervé en l'acció, però en tot cas la contemplació més o menys lírica no li prova, ben a l'inrevés d'allò que succeeix amb Bertrana, del qual, launateix, la separa encara més una altra característica: el refús, per part de Victor Català, de l'autobiografia com a tema literari.

RESERVA I TENSIONE I CONTRADICCIONS

Per això no prodigà tampoc les declaracions personals, i encara les féu tan «impersonals» com pogué, sobretot a mesura que passaren els anys i les generacions, i amb ells la vigència de la seva obra literària, entre el naturalisme i el modernisme. D'altra banda, i aquest potser és el fet decisiu, hi hagué entremig d'anys i generacions, la consciència del fracàs de Victor Català com a novel·lista: *Solitud* tingué amb l'aparició de la novel·

Victor Català, en la foto que il·lustrava la conversa amb Tomàs Garcés, l'any 1926.

la *Un film* un destí pitjor que el d'ésser l'única novel·la d'un novel·lista. Hi hagué encara els intents: una novel·la sense títol que havia de tenir per protagonista un tal Victor Català i que restà reduïda a dos capítols, les dues «marines» publicades entre les narracions, i una altra novel·la titulada *Tragèdia de Dama Nisa*, de la qual fou publicat el próleg a la «Revista de Catalunya» (Vol. V, any III, n.º 27, setembre de 1926), presentat com «una prosa inèdita de Victor Català» i datat del novembre de 1917. Més de deu anys després de *Solitud*, la publicació d'*Un film*, en plena maduresa de l'autor, provocà una decepció gairebé irritant, confirmada pel fet que en publicar-se la primera edició de les *Obrres completes* de Victor Català (Editorial Selecta, 1951), amb un estudi preliminar de Manuel de Montoliu i la intervenció de l'autora amb prólegs i ordenació de textos, la segona novel·la no hi fou inclosa. Victor Català ha restat

la novel·lista d'una sola novel·la. A la influència d'aquest fet en el seu aïllament de tants anys i en la seva reserva, cal afegir-n'hi una altra, d'ordre històricopolític. Caterina Albert era una dona de mentalitat conservadora, de propietària rural, si es vol, però amb el temperament adscrit a una rebel·lió personal, a una independència de criteri que, pels condicionaments del seu temps i de la seva situació, aplicava com a «Victor Català» a la literatura i en deixava al marge Caterina Albert. Aquesta operació, establerta des de l'adolescència, mantingué una certa tensió en la seva vida com a conseqüència de les contradiccions que arrossegava. L'adopció de pseudònim fou, doncs, ben justificada, com la conseqüència lògica d'una «dualitat» no sols real, sinó molt marcada. Al pas dels esdeveniments històrics desenrotllats en una trentena d'anys (1910-1940) es trobà separada, ja des del noucentisme, dels nous corrents literaris i de l'evolució, radicalitzada, del moviment polític.

LA «CONVERSA AMB VÍCTOR CATALÀ» DE TOMÀS GARCÉS, L'ANY 1926

Els seus motius per al refús de l'autobiografia literària són, doncs, diversos, poderosos, permanents, i no feren sinó créixer-se amb la vida. Per això s'observa una gran diferència entre l'entrevista que concedí l'any 1926 a Tomàs Garcés i la que li féu quaranta anys després Baltasar Porcel («Serra d'Or», VII, 10, oct. 1955) i que el mateix escriptor rebé, després de la mort de Victor Català, en un article (*Exercicis més o menys espirituals*, Ed. 62, pàgs. 143-151) on comenta l'actitud observada per Victor Català, durant l'entrevista, d'evitar hàbilment de respondre a allò que li era preguntat si no l'interessava de contestar-ho, i de presentar-se en general com a insignificant, ingènua, gairebé infantil.

En aquest sentit, el contrast amb l'entrevista anterior és sorprenent, i ho fóra encara més, fins a esdevenir inexplicable, si no teníem en compte l'accentuació progressiva de la dualitat establerta des del primer moment entre la persona

i l'obra, entre la dona i l'escriptora, i amb aquesta dualitat d'altra banda perfectament viable i intel·ligent, les incidències sobre la situació personal de la dona i de l'escriptora, dels esdeveniments polítics i socials, d'una banda, i de les evolucions culturals, especialment les literàries, de l'altra.

En canvi, l'any 1926 («Revista de Catalunya», III, 26, vol. V, pàgs. 126-134), Víctor Català és molt explícit amb Tomàs Garcés, tot afirmant que és partidària de l'isolament i que havia arribat a proposar-se de no descobrir mai la seva personalitat. És un moment encara feliç. Ha publicat *Un film*, la novella amb la qual comptava de reincorporar-se al moviment literari català, i pensa en llestir-ne una altra. Ja sabem com seran frustrats aquests propòsits, i ella mateixa ho hagué de descobrir, vida enllà, en el procés amarg i dens que fan per dins aquesta mena de descobriments. De tota manera, la publicació de *La Mare Balena* (1920), sí que havia confirmat la seva «classe», però en els contes i sobretot en el «seu» tipus de conte. La seva esperança, però, i la de tothom, era la novel·la. S'havia desenganyat ja de la poesia: «Els versos són una diversió de la qual no he volgut estar-me», diu, però afegeix: «Ja sé que no sóc poeta». El teatre, ni l'esmenta. (En canvi diu a Porcel: «M'hauria agradat moltíssim d'ésser un autor teatral... El teatre ha estat la meua gran passió».)

«ELS ESCRITORS D'ARA PODEN FER DE SENYOR»

Si ella se sentia segura, el 1926, en plena maduresa, també trobava madur el moviment que l'envoltava, al qual s'havia incorporat com a escriptora, amb l'impuls i les motivacions dels escriptors de la renaixença, i a l'època, si fa o no fa, de la publicació de *Canigó*. Cal situar-s'hi. Cal veure també que la Dictadura, que tenia aleshores encara no tres anys d'existència, havia destorbat poc des d'un punt de vista estrictament «literari», i potser compensava allò que tenia de traves — considerades, d'altra banda, «temporals» — amb l'apaivagament del carrer i la instauració d'un «ordre» i d'una treva política. Molts esperits ho agrafen, tot lamentant que l'«ordre» no pogués ésser més comprensiu (i per tant, més perfecte) amb el catalanisme, en lloc d'haver-ne iniciat la repressió, per decret, el 18 de setembre de 1923. Ningú no pensava, tampoc, que la Dictadura amenacés a fons la continuïtat del moviment, sinó que només li faria fer una pausa abans de la nova embranzida.

Per això Víctor Català podia dir, de tot cor, a Tomàs Garcés: «Som en un veritable moment de renaixença». Era l'expressió que més li agradava, perquè la retornava a la joventut i als orígens, prop dels quals i en llur simplicitat, podia reivindicar-se, i amb ella una generació: «Un esperit de llibertat va infor-

mar el nostre pensament i ens va fer sentir l'impuls romàntic de saltar totes les tanques i d'anullar tota traves. La vindicació, tanmateix, justa, d'allò que ella mateixa anomena «la primera renaixença», durant la qual, segons ella, «no hi havia públic, ni crítica, ni a penes autors». I afirma, en aquells anys: «Els escriptors d'ara poden fer de senyor». Enfront d'ells, dels nous, confessa una admiració que cal considerar, fins i tot com una amable concessió a l'escriptor que li fa l'entrevista: «Quina pena poder constatar la fió d'alguns escriptors contemporanis! Nosaltres érem una visió limitada, vulgudament oïsoncient, al fet literari, i per tant d'una certa instal·lació, comprensible, en la situació estacionària del moment — amb la política catalana marginada, exclosa. (Macià ja havia tornat de Moscou i portava els signes de la nova etapa tabilitzada i popular) —, tot això, dic, procedit d'aquesta afirmació, femula, amb un cert orgull: «La novel·la... na és un gènere vulgare».

L'ART I LA MORAL O VÍCTOR CATALÀ ENTRE DUE I MOSSÈN X

L'afirmació, vulgues no vulgues, certa. Els novel·listes, l'any 1926, eren amb ella, Bertrana, Coromines, Pons Pagès, Ruyra si es vol (Casells i mort). La nostra literatura «gran»

UNA OFICINA DE PRESTIGI QUE S'ESFORÇA A POSAR-NOS A TO AMB EUROPA...

patents-marques
J. TORTRAS

AGÈNCIA OFICIAL DE PROPIETAT
INDUSTRIAL · MEMBRE DE L'A.I.P.P.I.

BARCELONA - 6 · AV. GRAL. GODED, 14, 2.ª · TELS. 217 73 77 - 227 66 70 · TEL. EG. PATENTOR

... no volíem com no, modernista. El romanticisme literari no fou creador (lleure del poètic), i no renovà la novella ni el conte: es limità a deixar extingir, a menys bones raons, els existents (en teatre, Guimerà, Iglésias, Ruera), o a decretar-ne l'extinció, però no a reemplaçar-los. Per això Víctor Català pot fer l'elogi de l'estil, no de la normativa, i sobretot de la «finors», és a dir, de la norma. Però hi havia l'èxit del ruralisme. Però hi havia els *Drames rurals* primer, preceps, això sí, dels *Quatre mondlegs*, en el nostre «rural» de Guimerà i Guimerà general «expliquen» Víctor Català. La teatralitat marca les seves disposicions envers els personatges, els seus «personatges», tal com els anomena parlat amb Garcés. Contes sencers, i dels millors, porten una disposició teatral. Però allò que compta és la seva posició moral davant el personatge: la llibertat que li dona i la llibertat que vol per a ell. Allò que envolta els personatges és secundari, de mera acotament. Per això *Solitud* no és sinó «d'ambigüitat d'un drama rural», com diu ella mateixa, però sense «desfigurar la realitat», davant la qual «l'obra no pot tenir límits» i unes normes morals no poden «frenar-la». Aquesta independència davant la moral li ha portat una lluita i una tensió constants, i confessa: «Gràcies a aquesta independència he pogut ser fidel a la meua vocació, que tot hom hauria volgut intervenir». (Cal pensar per alt aquest «tothom»?) I encara afegeix: «No reconec altra norma que la del bon gust, ni altra immoralitat que la de la inutilitat. L'obra mal feta és, per això mateix, l'obra immoral». Sembla que Torras i Bages i Maragall comprenien, en el fons, la posició, però no molta d'altra gent, com «un capellà de molta cultura, però de mal geni i intolerant», que fins i tot li parlà d'excomunicació. La resposta fou que «entre Déu i mossèn X triava Déu» (és a dir: el temperament literari que Déu li havia donat).

VÍCTOR CATALÀ, MARAGALL I LA VIOLÈNCIA

Les precisions que aporta l'entrevista del 1926 amb Tomàs Garcés són d'aportar, o sigui de primer ordre. Hi veix l'escriptor modern, amb el seu caràcter de revoltat individual, que sacrifica el seu nom de dona per poder parlar, i la societat li ho accepta, ja que una intervenció en val una altra, i que discuteix privadament, si es presenta però sense cercar-ho, amb els «homes» del país. Per exemple, amb Maragall, del qual diu que la separava «el seu horror (del poètic) a la violència». Davant la violència — i en part, en la literatura, en la vida? — Víctor Català és igualment precisa: «Jo accepto la violència», declara. La discussió epistolar amb Maragall tocava fons en aquest punt, després de passar per l'estètica literària. La dona era, en aquest cas, la qui no plenyia el dolor. Però en l'entrevista Víctor Català va, probablement, més enllà d'allò que pot suscitar una relació directa, i a més han passat quinze anys des de la mort de Maragall. Cal transcriure el paràgraf sencer: «Ell era depurat i jo

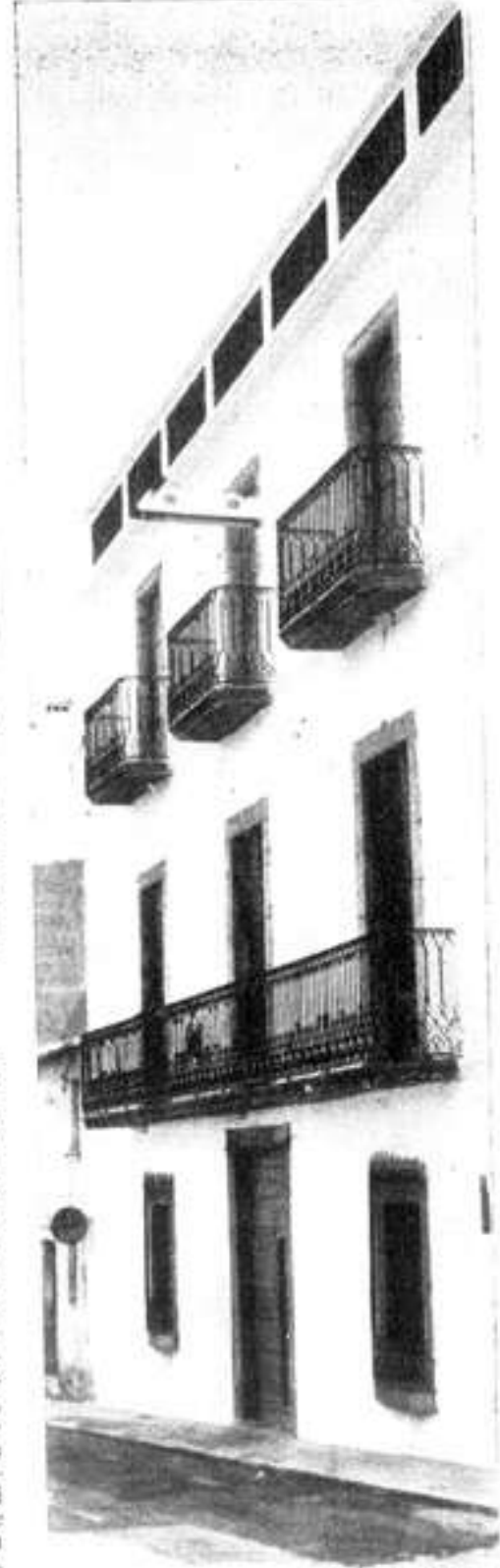

1966. Víctor Català durant l'entrevista que li féu Baltasar Porcel per a «Sorra d'Ora».

turbulent. Això el feria. En el fons jo era una derivació de la seva doctrina. Una mena d'última conseqüència davant la qual ell reculava. Es declarava enamorat de tot, però no n'era...» La duresa de la darrera remarcada s'adiu amb un moment de valoració baixa de Maragall (mentre «stornava» Verdaguier, via l'Antologia de Carles Riba).

VIATGE DE RETORN

El moment d'aquesta entrevista amb Tomàs Garcés assenyalava la fi d'una època. Però la marginació de Víctor Català havia començat davant la nova generació en trobar-se aliada amb la línia que anava a parar a la fundació de l'anomenada «Acadèmia de Llengua Catalana», afortunadament efímera. L'arribada de nous novel·listes, encapçalats per la incorporació, amb *Camins de França*, de Puig i Ferrer i pel to d'un Miquel Llor (*Història grisa* és del 1925), es reflectí en l'èxit «d'estima» que assolí el 1930 *Contrallums*. Les vicissituds de la vida col·lectiva que seguiren, durant vint anys almenys, coincideixen amb els silencis, les flexions, els allunyaments i l'activitat latent, però positiva, d'una vellesa robusta i, com a Víctor Català, d'una entrada considerable en la solitud, nom i signe de l'escriptor. Alguns moments de la producció d'aquesta època mantenen la vigoria de les obres de principis de segle, però no hi aporten res d'essencial. Però a poc a poc, hi ha en la crítica i en l'actitud de noves generacions aquell «viatge de retorn» que, segons Carles Riba, és la crítica. En aquest sentit, l'actitud crítica d'un Salvador Espriu i certs aspectes de la seva obra narrativa són decisius com a retorn a Víctor Català. És Espriu també qui suggereix el tema de l'homenatge que li és dedicat amb el llibre *Els set pecats capitals vistos per 21 contistes* (Ed. Selecta, 1960), aportació creadora d'autors narratius de diverses generacions (des de Carles Soldevila als més joves, com Jordi Malu-

La casa de l'Escola on l'escriptora morí, després d'haver-hi viscut bona part de la seva vida.

quer, Francesc Nello i Joaquim Carbó). Era als seus noranta anys, mig segle després de l'atribució del «Fastenrath» a la novella *Solitud*. Ara, en rellegir *Solitud* i els millors contes — breus, cenyits, d'una desimboltura insuperable — cal agrair a tanta distància l'aptitud de fer-nos veure tanta força. — JOAN TRIADU.